MAGDA WÄCHTER

SEXTIL PUŞCARIU ŞI IMAGINARUL MEMORIALISTIC

Memorialistica lui Sextil Puşcariu din primul război mondial (Puşcariu 1978) este o operă etajată, alcătuită prin suprapunerea mai multor realități, o carte a intervalului, ce reflectă realul în oglinzile paralele ale ficționalității subiective şi imaginarul în lumina realității obiective.

Aflat pe front, ca ofițer în rezervă, scriitorul ține un jurnal, menit a servi unui al doilea jurnal, completare şi reinterpretare a celui dintâi, destinat, la rândul său, publicării după o perioadă destul de generoasă de timp. Din dorința de autenticitate, predominantă pe tot parcursul volumului, memorialistul inventariază atent, pe alocuri pedant, faptele, cu multiplele lor reverberații, analizează detaliile, meditează asupra sensurilor, puse sub lupa cercetătorului avizat. În însemnările numite „reportaje", evenimentul istoric este redat din perspectiva omului de ştiință, a intelectualului înclinat către reflecție şi înzestrat cu un vast orizont cultural. Sextil Puşcariu nu-şi propune nicidecum să ofere o operă de ficțiune, ci un fragment dintr-un dosar de existență, reunind notații diaristice, impresii, rememorări, meditații, eseuri, articole diverse, însoțite de documente şi mărturii ale altor personaje şi, mai ales, de scrisorile trimise de pe front soției. Obiectivitatea acestor aşa-numite „reportaje" este însă inevitabil subordonată unei autenticități ce aparține esențial subiectului. Memoria oferă nu atât o obiectivitate a faptului relatat, cât a privitorului, ce tinde să transforme obiectul prin actul privirii, convertind realul în imaginar.

După Gilbert Durand, memoria însăşi este de domeniul fantasticului, deoarece „orânduieşte estetic amintirea" şi are toate caracteristicile fundamentale ale imaginarului, anume de a fi eufemism, anti-destin şi de a se ridica împotriva timpului, conform unui principiu specific de universalitate şi transcendență (Durand 1977, p. 501). Timpul regăsit în intervalele de aşteptare este timpul memoriei, ce selectează după o logică proprie faptele, devenite date ale conştiinței, adică ecouri ale unei realități convertite în semn. Autenticitatea memorialisticii aparține, aşadar, imaginarului subiectiv, într-un context cultural modern unde însăşi istoria este privită ca sumă a interpretărilor posibile, iar ontologia ca hermeneutică.

În absența unui „adevăr" unic, imuabil, gândirea cultural-artistică devine, odată cu secolul al XX-lea, predominant autoreferențială. Proliferarea genului intim, în defavoarea literaturii ficționale, asociată modalității auctoriale, reprezintă una din consecințele mutației conceptului de adevăr în zona subiectului, în numele unei „autenticități" înzestrate cu valențe cognitive superlative. Realul însuşi este apanajul unei conştiințe ce se autoreflectă sub specia relativului, a temporalului.

Privită cu mefiență de G. Călinescu sau de Tudor Vianu, literatura subiectivă se bucură la noi din plin de prețuirea reprezentanților „noii generații", precum Mircea

BDD-A13553 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:47 UTC)

Eliade, Eugen Ionescu, Mihail Sebastian ş.a (Micu 1992, p. 19). „Un jurnal intim are pentru mine o mai universală valoare omenească decât un roman cu mase, cu zeci de mii de oameni", pentru că relevă „o experiență autentică, adică nealterată şi neliteraturizată", notează Mircea Eliade (1934, p. 177). Pentru Eugen Ionescu (1991, p. 191), jurnalul este „adevăratul gen literar", toate celelalte specii fiind „pervertiri" ale jurnalului pur. Filosofia trăirii, „experiențialismul", gustul pentru faptul de conştiință neafectat de avataruri artistice vor domina scena literară românească din perioada interbelică, în consens cu orientarea generală a artei occidentale înspre genul confesiv.

Memoriile lui Sextil Puşcariu, impregnate de subiectivism, oferă, în spiritul acestui „autentism" caracteristic literaturii intime, nişte „propuneri de realitate", după sintagma lui Camil Petrescu, o realitate eminamente personală, neliteraturizată şi neîncorsetată în pretențiile obiectivității ultime. Intenția autorului, în pofida preocupării constante pentru completitudinea şi exactitatea faptelor, nici nu este alta decât aceea de a oferi nişte simple „schițe impresioniste":

> „În memoriile mele aş vrea ca tablourile pe care le dau să fie veridice, dar n-am ambiția să fie mai mult decât nişte schițe impresioniste. Nu cum erau de fapt, ci cum mi se părea mie că sunt cred că este mai interesant. Mai ales când e vorba de oameni, memorialistul nu poate face fotografii luate cu kodakul obiectiv, ci doar portrete văzute cu ochiul care totdeauna apreciază. Iar aprecierea e subiectivă şi schimbătoare, chiar la aceeaşi persoană" (Puşcariu 1978, p. 330).

Jurnalul de război este, într-adevăr, o suită de imagini subiective, adesea autoreferențiale, o reflectare indirectă a faptelor prin intermediul unei conştiințe refugiate într-un plan imaginar, fie proiectiv, fie retrospectiv. Relatarea evenimentelor, deseori din surse mediate, este un prilej de introspecție şi de reflectare în oglinzi paralele. Faptele, mărturiseşte autorul, nu se referă la „evenimentele mari", ci la „Războiul pe care l-am cunoscut eu". În ciuda dorinței mărturisite de obiectivitate, scriitorul evocă, inevitabil,

> „preocupările şi convingerile mele personale, la care am ajuns tocmai din cauza războiului, ideile stârnite de evenimente, efectele lecturii şi gândurile orelor lungi de singurătate" (Puşcariu 1978, p. 34).

De altfel, evenimentele propriu-zise sunt nu atât trăite de Puşcariu, ca ofițer în rezervă, aflat în spatele frontului, cât auzite din povestirile altor ofițeri şi soldați sau citite în gazete. Aşa-numitele „reportaje" conțin „fapte mărunte, nimicuri fără importanță şi observațiuni banale, care la aparență sunt prea puțin înrudite cu războiul", aşa cum afirmă scriitorul.

> „Poate tocmai rolul redus pe care îl vor avea descrierile luptelor sângeroase şi rarele bubuituri de tunuri şi puținul lătrat al mitralierelor să facă cartea aceasta mai plăcută la citit şi mai veridică" (Puşcariu 1978, p. 31).

BDD-A13553 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:47 UTC)

Întâmplările consemnate în spiritul unui adevărat antierou sunt tot atâtea chipuri ale detaşării de evenimente. Războiul echivalează cu o intensificare a iubirii pentru soția aflată departe, cu permanenta preocupare de a conferi realității un sens, cu studiile științifice continuate aproape neîntrerupt, cu lecturi comentate generos, cu lungi răgazuri de reverie şi incursiuni într-un trecut rememorat euforic. Realitatea poartă permanent însemnele unei obiectivități subiective. Imaginarul, altfel spus, constituie realul propriu-zis, în care eul, unicul personaj al memoriilor, se dezvăluie în chip profund. Iată, de pildă, un fragment dintr-o epistolă trimisă soției:

> „Pe când cancelarul german, în ultimul său discurs, zicea că în toată Germania nu trebuie să existe momentan decât o singură preocupare şi nu e voie decât a se munci într-o singură direcție: procurarea de muniții şi hrană, – eu, pe câmpul de război, scriu aceste însemnări ca şi când ar fi pacea cea mai frumoasă din lume" (Puşcariu 1978, p. 196).

Nu o dată, scriitorul are sentimentul irealității lumii exterioare, reduse la dimensiunea derizorie a unui simplu vis urât, în care timpul însuşi pare a-şi fi pierdut consistența, pentru a lăsa locul unui timp subiectiv, al intervalului, regăsit în amintire.

Funcția fantastică a memoriei, aşa cum o defineşte Gilbert Durand, apare aici nu doar în planul imaginarului propriu-zis care însoțeşte evocarea, ci şi prin structura temporală etajată a cărții. Există un timp al trăirii, asimilabil, în cea mai mare parte, imaginarului, un timp conceput bergsonian, ca posibilitate a omului „de a-şi povesti trecutul şi de a-şi premedita viitorul, ca şi de a-şi romanța actualitatea" (Durand 1977, p. 496). Prezentul, timpul exterior este, de altfel, evanescent, himeric sau chiar opus ideii de timp, în sensul obişnuit, de trecere. Realitatea autentică este interioritate pură, sublimare a faptului brut în multiple reflectări subiective. În plin război, scriitorul trăieşte clipe de fericire intensă, în deplin contrast cu evenimentele ce aparțin timpului exterior, privit ca simplă perioadă de stagnare. Fericirea, mărturiseşte el, e „însăşi posibilitatea de a-ți da seama despre ea", e „intervenția conştiinței tale în procesul sufletesc de care ajungi să-ți dai seama. Cine e în stare să-şi zică: «Stai, iat-o», acela va cunoaşte fericirea". Nu clipa oprită este salvatoare, ci clipa reinventată, gândită într-o temporalitate paralelă, asimilată imaginarului.

Dincolo de timpul trăirii, al primelor reflecții, există un timp secund, al povestirii, ca reflectare asupra intervalelor dintre evenimentele întipărite în memorie, precum şi un timp al repovestirii. Perspectiva narativă liniară este înlocuită cu perspectivismul şi fragmentarismul unui timp concentric, proustian. Această temporalitate circulară îşi asumă, în memoriile lui Sextil Puşcariu, nu doar diferitele timpuri trecute şi prezente, ci şi viitorul, prin potențialitățile operei deschise. Interpretate şi reinterpretate de către narator, faptele trec din zona scriiturii în aceea a lecturii, printr-o progresivă ficționalizare. În cea de-a doua parte a memoriilor, autorul colaborează cu cititorul, rugându-l să facă „amputările ce i se vor părea necesare", să şteargă eventualele părți neînsemnate sau să completeze singur, prin fantezia sa, aceste simple „imagini fugare" născute din capriciile amintirii. Imaginarul memori-

BDD-A13553 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:47 UTC)

alistic devine, astfel, o poetică a intervalului, ca topos simbolic unde cunoaşterea rezidă în multiplele modalităţi ale interpretării.

Este vorba, aşa cum consideră Jean Starobinski (1974, p. 93), de o „cunoaştere recapitulativă" specifică genului autobiografic, marcat de o dublă abatere, temporală şi de identitate: „Orice autobiografie – chiar dacă se limitează la o naraţiune pură – este o autointerpretare. Stilul e, în cazul ei, indicele relaţiei între scriptor şi propriul său trecut, pe măsura revelării intenţiei sale, orientate spre viitor, într-un mod specific de a se revela altuia". Iar acest stil „pare mai curând să favorizeze arbitrarul naraţiunii decât fidelitatea reminiscenţei" (*ibidem*, p. 87–88).

Prin această dublă abatere, evidentă în cartea lui Sextil Puşcariu, confesiunea se înscrie în fenomenologia modernă a imaginarului, păstrându-şi totuşi intact interesul documentar, literar-istoric.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Durand 1977 = Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca. Prefaţă şi postfaţă de Radu Toma, Bucureşti, Editura Univers, 1977.

Eliade 1934 = Mircea Eliade, *Oceanografie*, Bucureşti, Cultura Poporului, 1934.

Ionescu 1991 = Eugen Ionescu, *Nu*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

Micu 1992 = Dumitru Micu, *În căutarea autenticităţii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1992.

Puşcariu 1978 = Sextil Puşcariu, *Memorii*. Ediţie de Magdalena Vulpe. Prefaţă de Ion Bulei. Note de Ion Bulei şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

Starobinski 1974 = Jean Starobinski, *Relaţia critică*. Traducere de Alexandru George. Prefaţă de Romul Munteanu, Bucureşti, Editura Univers, 1974.

SEXTIL PUŞCARIU AND THE AUTOBIOGRAPHIC IMAGINATION
(*Abstract*)

This paper analyses Sextil Puşcariu's memoirs from the first World War, focusing on the relationship between reality and fiction specific to confessive imagination. The objective point of view is constantly associated to the subjective perception inherent to autobiographic literature, much valued in Romanian literature by the concept of authenticity. Nevertheless, the latter is inseparable from the subjective imagination, by the fictional mark characteristic to any literary discourse. Sextil Puşcariu's book reveals an "autobiographic imagination", where evocation and interpretation are one, on different keys of lecture, in a modern perspective.

Cuvinte-cheie: *memorialistică, autobiografic, imaginar, autenticitate, subiectiv*.
Keywords: *memoirs, autobiographic, imagination, authenticity, subjective*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21
magdawachter@yahoo.com

BDD-A13553 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:47 UTC)